

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті розглядаються та теоретично обґрунтовуються критерії та показники рівня сформованості готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Розкрито зміст мотиваційного, когнітивно-операційного, креативного та рефлексивного компонентів готовності. Висвітлені результати констатувального експерименту та доведена необхідність впровадження навчально-ігрового проектування в професійну підготовку майбутніх учителів.

Постановка проблеми. Сучасна підготовка майбутніх педагогічних працівників спрямована на формування вчителя-професіонала, який, наряду з традиційними, повинен володіти й інноваційними формами, методами і технологіями навчально-виховного процесу. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності є основою професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя, підґрунтям його саморозвитку та самовдосконалення, формування активної суспільної позиції. Рівень готовності вчителя до інноваційної педагогічної діяльності визначається певними критеріями та показниками, співвідношення яких свідчить про якість його професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Готовність до інноваційної педагогічної діяльності, а також її критерії та показники розглядались у працях І. Дичківської, В. Сластьоніна, Л. Подимової, Н. Дуки, С. Воробйової, І. Піскаркової, І. Гавриш та ін. Проте у їх дослідженнях існують певні розбіжності у визначенні стану готовності до інноваційної педагогічної діяльності, її компонентів, критеріїв та показників.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування та виділення критеріїв, показників рівня сформованості готовності майбутніх учителі до інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. За коротким термінологічним словником І. Дичківської „критерій – показник, що характеризує властивість (якість) об’єкта, оцінювання якого можливе за одним із способів вимірювання або за експертним методом” [1, с. 344]. Отже, під критерієм ми розуміємо ознаку, на основі якої відбувається оцінка, визначення та класифікація певних якостей.

В. Сластьонін та Л. Подимова зазначають, що в теорії та практиці педагогічної освіти формулюють загальні вимоги до виділення та обґрунтування критеріїв. Вони зводяться до того, що „за допомогою критеріїв повинні встановлюватись зв’язки між всіма компонентами системи, що досліджується” [2, с. 100]. Дослідники доповнюють названу вимогу наступними: критерії повинні визначатись через ряд специфічних ознак, які відображають всі структурні компоненти, а також відображати динаміку вимірюваної якості у часі.

Виходячи з вищевказаних вимог, ми намагались розробити критерії, які відображають специфіку інноваційної діяльності та навчально-ігрового проектування, як засіб та умову підготовки до неї.

Мотиваційний критерій готовності до інноваційної діяльності ми визначаємо першим та системоутворюючим, так як від мотивації залежить активність особистості, спрямованість її подальшої діяльності. Успіх у певному виді діяльності залежить не лише від здібностей, знань і умінь, а й від мотивації. Індивіди з високим рівнем мотивації більше працюють і, як правило, досягають кращих результатів [3; 4]. Мотиваційний компонент готовності до інноваційної діяльності є основою, на якій будуються основні професійні якості педагога. Система мотивів виконує регулятивну функцію в процесі підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності та сприяє формуванню стійкого прагнення вчителя до професійного розвитку та зростання. Мотиваційний критерій вказує на самореалізацію особистості майбутнього

вчителя як професіонала в інноваційній діяльності, на рівень сприйнятливості до нововведень, на потребу у створенні інноваційних проектів як нового способу вирішення педагогічних проблем. Даний критерій визначається наступними показниками:

- наявність пізнавально інтересу до інноваційних педагогічних технологій та оволодіння інноваціями через процес проектування;
- сформована усвідомлена потреба в розробці та реалізації проектів як способу інноваційної діяльності;
- сформованість цілей власної інноваційної діяльності;
- наявність високого рівня сприйнятливості до нововведень
- бажання брати участь у створенні, реалізації та поширенні педагогічних інновацій.

Наступним критерієм готовності до інноваційної діяльності є когнітивно-операційний. Він включає знання про суть і специфіку інновацій, їх види та ознаки, сутність педагогічного проектування, навчально-ігрового зокрема, логіки побудови його етапів. Набуті знання не є статичними, вони проявляються в діяльності і не усвідомлюються без умінь оперування ними. Отже, когнітивно-операційний критерій включає також комплекс проектувальних умінь та навичок із застосування інноваційних педагогічних технологій. Проектувальні уміння займають важливе місце в структурі професійних педагогічних умінь.

Н. Дука виділила структуру групи проектувальних умінь:

I. Визначення проблеми проектування:

- проблемний аналіз ситуації;
- структурування виділених проблем;
- формулювання проблеми та вибір проектувального шляху її вирішення.

II. Конструювання концепції проекту:

- формулювання цілей поставлених задач;
- проведення пошуку та відбору ідей для проектування;
- проектування змісту, методів, форм організації діяльності та взаємодії.

III. Прогнозування результатів, негативних і позитивних наслідків реалізації проекту [5].

Запропонована структура проектувальних умінь та визначені нами особливості змісту підготовки до процесу проектування [6] дають змогу виділити показники когнітивно-операційного критерію:

- уміння формулювати проблему проектування;
- уміння побудови концепції проекту;
- уміння конструювання шляхів реалізації проекту;
- прогнозування результатів, позитивних і можливих негативних сторін проекту;
- висунення адекватних критеріїв оцінювання проекту.

Сукупність даних показників характеризує знання педагога про процес проектування та уміння логічної побудови його етапів і реалізації конструкту проекту на практиці.

Педагогічна діяльність кваліфікується як творча. У педагогічній творчості наявна суб'єктивна новизна думок, позицій, оцінок, які виникають у ході навчального проектування та реалізуються на практиці.

Більшість дослідників (В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Семиченко, С. Сисоєва, Н. Кічу) визначають творчість як системне явище, що складається з сукупності взаємопов'язаних компонентів: а) творчі здібності, б) творчий процес, в) індивідуальний розвиток творчих здібностей, г) якості особистості, що забезпечують творчу діяльність.

Спираючись на дослідження педагогічної творчості вітчизняними та зарубіжними дослідниками (С. Сисоєва, В. Загвязинський, Я. Пономарьов, Н. Кічук та ін.), а також дослідження творчого компоненту готовності до інноваційної діяльності І. Піскарьовою та О. Шапран ми виділяємо наступні показники креативного критерію:

- чутливість до інновацій (відкритість до інновацій);
- творча уява та активність;
- гнучкість, критичність мислення.

Вищезазначені показники готовності до інноваційної діяльності дають змогу виявити інноваційний потенціал майбутнього педагога. Цей критерій тісно пов'язаний з мотиваційним, так як тільки гуманістична спрямованість (особистісна центрація вчителя) відповідає меті навчання та виховання, а також інтересам вихованців.

Наступним критерієм готовності до інноваційної діяльності виступає рефлексивний. Він проявляється в таких процесах як самооцінювання та оцінювання іншого. Процес рефлексії пов'язаний з мотивами інноваційної діяльності та є дуже важливим у підготовці майбутнього вчителя, так як високорозвинена особистісна мотивація та рефлексія, що відповідають цілям навчально-виховного процесу, забезпечують успішну реалізацію інноваційних технологій, саморозвиток та самореалізацію майбутнього педагога.

Таким чином, для виявлення сформованості готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності ми виділили мотиваційний, когнітивно-операційний, креативний та рефлексивний критерії. Ці критерії тісно пов'язані та взаємообумовлені. Їх цілісність свідчить про розвиток тих особистісних і професійних якостей майбутнього вчителя, що характеризують його інноваційний потенціал. На практичному рівні це виявляється в умінні конструювати та реалізовувати навчально-ігровий проект як інноваційне рішення певної педагогічної задачі.

Критерії та показники готовності до інноваційної діяльності представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Критерії та показники готовності майбутніх учителів
до інноваційної діяльності

Критерії	Показники
Мотиваційний	– пізнавальний інтерес до інновацій через процес проектування; – потреба в застосуванні та реалізації проектів як способу інноваційної діяльності;

	<ul style="list-style-type: none"> – сформованість цілей власної інноваційної діяльності; – сприйнятливість до нововведень; – прагнення до активної участі у створенні, поширенні педагогічних інновацій.
Когнітивно-операційний	<ul style="list-style-type: none"> – знання про суть та специфіку інновацій, їх види та ознаки; – знання про суть педагогічного проектування та логіки побудови його етапів; – уміння формулювати проблему проектування та відповідно до неї мету проекту; – інтеграція та трансформація власного та чужого педагогічного досвіду; – уміння конструювання проекту відповідно до логіки побудови його етапів; – прогнозування результатів проектування, його позитивних та можливих негативних сторін.
Креативний	<ul style="list-style-type: none"> – уміння знаходити нестандартні рішення педагогічних задач; – уміння розвивати творчу уяву та альтернативність мислення (комбінувати, знаходити аналогії, асоціації); – творчий (нестандартний) підхід до реалізації педагогічного процесу; – здатність до висловлювання значної кількості різноманітних ідей; – здатність створювати нововведення у педагогічному процесі.

Рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> – уміння аналізу власної діяльності; – аналіз та оцінка діяльності інших; – оцінка власної діяльності та планування подальших дій згідно одержаних результатів; – уміння адекватного оцінювання проекту відповідно до поставленої мети.
--------------	--

Враховуючи співвідношення та ступінь прояву критеріїв та показників сформованості готовності ми визначили рівні готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. Під рівнем ми розуміємо міру кількісних і якісних проявів усіх ознак готовності. Наш підхід до визначення рівнів готовності базується на дослідженнях В. Кан-Калика, М. Никандрова, С. Сисоєвої, В. Загвязинського, В. Бухвалова, О. Козлової, І. Дичківської, К. Макагон, та визначається динамікою засвоєння педагогічних інновацій і процесу проектування як засобу підготовки до інноваційної діяльності. Також ми взяли до уваги висновки І. Піскарьової щодо рівнів готовності до інноваційної діяльності: 1) готовність формується в процесі діяльності, накопичуючи все засвоєне на попередньому етапі, тобто, за законами філософії заперечення, переходить на більш високий рівень; 2) попередній рівень є основою для формування наступного; 3) при своєчасному виявленні рівня сформованості готовності є можливість спланувати програму корекції недоліків професійної підготовки [7].

Ми виділяємо чотири рівні готовності до інноваційної діяльності: низький, середній, достатній, високий. Педагоги, яких відносять до першого (низького) рівня сформованості, характеризуються слабкою пізнавальною зацікавленістю інноваційними педагогічними технологіями, нестійким позитивним ставленням до інновацій. У такого вчителя, як правило, відсутній чіткий прояв творчих дослідницьких здібностей. Сформованість цілей власної педагогічної діяльності носить хаотичний характер. Професійна педагогічна

діяльність на даному рівні відбувається за давно відпрацьованою схемою. Відсутнє бажання досліджувати педагогічні проблеми на науковому рівні, низька спроможність до формування індивідуального стилю діяльності. Вчителі цього рівня практично не ознайомлені з сутністю та етапами педагогічного проектування, педагогічною рефлексією.

Середній рівень готовності до інноваційної діяльності характеризується нестійким пізнавальним інтересом до інноваційної діяльності та процесу педагогічного проектування. Вчителі цього рівня не мають постійної потреби в застосуванні та реалізації педагогічних проектів, у них не сформовані цілі власної інноваційної педагогічної діяльності, мало розвинута сприйнятливність до нововведень. Учителі, які відносяться до цього рівня, знають суть окремих інноваційних технологій, проте не ознайомлені з процесом педагогічного проектування, етапами його проведення. У них не розвинута педагогічна рефлексія на належному рівні, вони не в повній мірі реалізують свої творчі здібності.

Вчителі, які знаходяться на достатньому рівні сформованості готовності до інноваційної діяльності характеризуються цілеспрямованістю, усвідомленістю необхідності запровадження та реалізації нововведень. Вони готові до подолання перешкод, що виникають у їх професійній діяльності, добре обізнані з відомими технологіями та методиками, намагаючись втілити їх у власній роботі, вдало здійснюють вибір мети та теми своєї інноваційної діяльності, намагаються реалізувати комплекс необхідних умінь та навичок по застосуванню інноваційних технологій. Вчителі цього рівня обізнані про суть проектувальної діяльності, її етапи, проектувальні вміння займають значне місце в системі професійних умінь. Активно ведуть пошук нових педагогічних технологій, частково використовують власні оригінальні методики та прийоми. Педагоги такого рівня володіють технікою проведення дослідної роботи, більш відкриті для нового, прагнуть розвивати творчі здібності своїх вихованців. У структурі педагогічного мислення важливе місце займає самооцінка та

рефлексія, що дає змогу вчителю модернізувати освітні проекти, здійснювати їх аналіз та відбір, коригувати свою власну професійну діяльність.

Високий рівень готовності до інноваційної діяльності характерний для вчителів, які мають високу сприйнятливість до нововведень, володіють змістовними знаннями про нові наукові та новаторські підходи до навчально-виховного процесу. У них чітко сформовані цілі власної педагогічної діяльності, що відповідають цілям навчально-виховного процесу. Наявний високий рівень методологічних знань, володіння технологією проведення науково-дослідної роботи, складання методики власних авторських проектів. Активно та на високому рівні представлений творчий компонент діяльності, постійний пошук нових, резервних можливостей для підвищення якості педагогічної праці. Високий рівень педагогічної рефлексії дозволяє використовувати засоби діагностики та корекції власного професійного зростання. Такі вчителі охоче діляться своїм творчим досвідом, мають визнання, прогнозують моделювання нового досвіду, співставляючи його з сучасними науковими досягненнями. Процес проектування представлений на високому рівні, розроблені проекти відзначаються професіоналізмом, оригінальністю та чіткою логікою.

Критерії та показники готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності, виділення рівнів готовності дає змогу визначити зміст готовності (що діагностувати) та шляхи оцінювання діяльності педагога (як діагностувати), а також динаміку її розвитку в ході становлення педагога-новатора.

У межах констатувального експерименту, досліджуючи стан готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності, ми провели опитування студентів четвертих та п'ятих курсів Житомирського державного університету імені Івана Франка. В анкетуванні взяли участь 218 студентів. Діагностика дала змогу виявити стан досліджуваної проблеми на початку проведення формувального експерименту та врахувати її результати в подальшій роботі. Анкети були спрямовані на комплексне дослідження компонентів готовності до

інноваційної діяльності. Також майбутні учителям була запропонована методика самооцінки здібностей до інноваційної діяльності.

За даними опитування 70% студентів мають намір використовувати нові методи, форми, засоби навчання в своїй професійній діяльності. Проте тільки 10% опитуваних можуть назвати та пояснити їх сутність. Це свідчить про низький рівень обізнаності майбутніх учителів із сутністю інноваційних технологій, методик тощо.

В обговоренні нових концепцій, підходів, методів навчально-виховного процесу бажають брати участь тільки 42% респондентів. Решта опитуваних студентів або взагалі не зацікавлені в обговоренні, або приймають участь тільки в тому випадку, коли це стосується предметів, які вони будуть викладати.

Більшість опитуваних не може дати визначення інновації, інноваційної педагогічної діяльності, не обізнані з її структурою. 63% респондентів не мають чіткого уявлення про процес педагогічного проектування, навчально-ігрового зокрема, його принципи, етапи.

На питання „Що таке педагогічна рефлексія?” тільки 28% опитуваних змогли дати правильну відповідь. При діагностуванні когнітивно-операційного компоненту готовності до інноваційної діяльності студентам було запропоновано розкрити сутність, сформулювати мету навчально-ігрового проекту, який би вони хотіли провести зі своїми учнями. На жаль, тільки 11% з них змогли виконати це завдання. Ці дані свідчать про низький рівень сформованості даного компонента готовності до інноваційної діяльності.

При діагностуванні креативного компоненту готовності до інноваційної діяльності нами був вибраний тест А. Рогова „Оцініть свій творчий потенціал”. За результатами тесту 42,7 % опитуваних мають значний творчий потенціал (достатній рівень сформованості даного компонента), у 48,3% студентів середній рівень сформованості креативного компоненту, 7% знаходяться на низькому рівні, і лише 2% мають високий рівень сформованості креативного компоненту готовності до інноваційної діяльності. Ці дані свідчать про необхідність підвищення уваги до розвитку творчих здібностей майбутніх

учителів. Це можливе за рахунок впровадження навчально-ігрового проектування в навчальний процес студентів, так як воно є особистісно орієнтованою дидактичною технологією, яка полягає у створенні студентами ігрового проекту під керівництвом викладача та передбачає розвиток творчих здібностей особистості.

При обробці даних анкетування нами був виявлений недостатній рівень розвитку рефлексивних здібностей майбутніх учителів.

На запитання „Чи вважаєте ви необхідним планувати урок, виховний захід на основі результатів попередніх досягнень учнів?” лише 27,8% студентів відповіли „так”, „частково” – 43,7%, „ні” – 28,5%. Більшість студентів не вважають, що педагогічний процес, побудований на основі аналізу попереднього досвіду, є ефективним.

Отже, є потреба в побудові навчально-виховного процесу, при якому студенти будуть упевнені в необхідності та ефективності педагогічної рефлексії. Навчально-ігрове проектування є технологією, яка спрямована на розвиток рефлексивних умінь педагога, так як на кожному етапі побудови ігрового проекту відбувається аналіз та оцінка своєї діяльності та діяльності інших членів проектної групи.

Для отримання даних самооцінки нами була запропонована адаптована методика (за І. Піскарьовою та Т. Демиденко), за якою майбутнім учителям пропонувалось дати оцінку деяким особистісним якостям.

Мотиваційний компонент		
Ви надаєте перевагу традиційним методам та формам роботи вчителя	1 2 3 4 5	Ви більш схильні до пошуку використанню нових форм та методів
Ви негативно ставитесь до процесу педагогічного проектування	1 2 3 4 5	Ви переконані в необхідності проектувати навчально-виховний процес
Не бажаю в майбутній педагогічній практиці брати участь у створенні та реалізації проектів	1 2 3 4 5	В майбутньому планую брати активну участь у створенні та реалізації інноваційних педагогічних проектів

Ви не зацікавлені в досягненні високого результату педагогічної діяльності	1 2 3 4 5	Ви зацікавлені у високих результатах педагогічної діяльності
Когнітивно-операційний компонент		
Ви не володієте знаннями про сутність інноваційної діяльності, нові форми, методи, технології навчання	1 2 3 4 5	Ви володієте знаннями про особливості інноваційної діяльності, обізнані з новими технологіями навчання
Ви не знайомі з сутністю педагогічного проектування, логікою його основних етапів	1 2 3 4 5	Ви ознайомлені з сутністю педагогічного проектування, логікою його основних етапів
Ви не зможете виконати навчальний проект навіть під керівництвом викладача	1 2 3 4 5	Під керівництвом викладача Ви зможете виконати навчальний проект і захистити його
Ви не володієте знаннями про методи педагогічних досліджень та організацію експериментальної діяльності вчителя	1 2 3 4 5	Ви володієте знаннями про методи педагогічних досліджень та організацію педагогічного експерименту
Креативний компонент		
Під час педагогічної практики Ви застосовували лише традиційні методи і форми проведення занять	1 2 3 4 5	Ви апробували ігрові методи, проводили нестандартні уроки тощо під час педагогічної практики
Ви завжди дієте за відомим вам алгоритмом вирішення педагогічних задач	1 2 3 4 5	Ви намагаєтесь знайти оригінальне рішення педагогічної задачі
Ви ніколи не намагались створити власний метод, форму навчання, створити та розробити власний педагогічний проект	1 2 3 4 5	Вам вдалось створити власний метод, форму навчання, розробити власний педагогічний проект
Рефлексивний		
Вам важко аналізувати власну педагогічну діяльність та роботу учнів	1 2 3 4 5	Вам легко аналізувати, оцінювати власну діяльність та роботу учнів
Ви не можете спланувати подальші дії педагогічної діяльності відповідно до попередньо отриманих результатів	1 2 3 4 5	Ви можете спланувати подальші дії педагогічної діяльності згідно з отриманими результатами

При аналізі даних самооцінювання компонентів готовності до інноваційної діяльності нами була виявлена тенденція до завищення майбутніми вчителями рівня сформованості когнітивно-операційного та креативного компонентів.

Проведене дослідження на констатувальному етапі експерименту дало змогу виявити недоліки, внести корективи та переконало в необхідності впровадження навчально-ігрового проектування в процес підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Визначені критерії та показники готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності були взяті за основу проведення констатувального експерименту нашого дослідження. Вони дозволили виявити рівень підготовки студентів до інноваційної діяльності на початковому етапі дослідження. Констатувальний експеримент показав недостатній рівень підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності та необхідність введення спецкурсу „Основи підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності”. Цей спецкурс спрямований на підвищення рівня підготовки студентів до інноваційної діяльності засобами навчально-ігрового проектування. Подальше наше дослідження буде присвячене розробці даного спецкурсу та впровадженню його в навчальний процес майбутніх учителів.

Література:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / Дичківська І.М. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с. – ISBN 966-8226-17-8.
2. Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / Сластенин В.А., Подымова Л.С. – М.: ИЧП „Издательство Магистр”, 1997. – 308 с. – ISBN 5-89317-048-2.
3. Зайцева І.В. Мотивація учіння студентів / Зайцева І.В. – Ірпінь, редак.-видав.відділ АДПС України, 2000. – 191 с.
4. Занюк С. Психология мотивации / Занюк С. – К.: Ника-Центр, 2001. – 352 с.

5. Дука Н.А. Педагогическое проектирование как условие подготовки будущего учителя к инновационной деятельности : дис. ... канд.пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Н.А. Дука. – Омск, 1999. – 250 с.
6. Плахотнюк Н.П. Педагогічне проектування як спосіб реалізації інноваційної педагогічної діяльності / Н.П. Плахотнюк // Вісник ЖДУ. – № 44. – С. 141–145.
7. Пискарева И.Е. Формирование готовности студентов педагогического вуза к инновационной деятельности : дис. ... канд.пед.наук : спец. 13.00.08 / И.Е. Пискарева. – Кострома, 1999. – 150 с.